

неможливості «правових трансплантів» (П. Легран, Франція), їх логіки та концепту (У. Евальд, США; А. Сапарова, Київ), правових подразників, уніфікації права та дивергенції (Г. Тюбнер, Німеччина), конкуруючих теорій змішаних правових систем (В. Палмер, США), правових формантів (Р. Сакко, Італія), запозичень у праві (М. Захарова, РФ), форм і методів взаємодії правових систем (О. Єгоров, Білорусь) та ін.

Акцентуація уваги не тільки на «стаптиці» різних правових систем, а й на «динаміці» їх зміни, взаємодії, взаємовпливів притаманна й теорії держави та права як фундаментальній юридичній науці та навчальній дисципліні, прикладом чого є підручник «Загальна теорія права» за загальною редакцією М. Козюбри (2016), в якому окрема частина присвячена як характеристиці сучасних правових систем та їх об'єднань, так і тенденціям їх розвитку, взаємовпливам, взаємодії міжнародних і національних правових систем.

Лит.: Баженова Е. А., Третьякова О. Д. Конвергенция в праве: юридическая экспансия. Владимир, 2011; Онуфриенко О. О. Процеси конвергенції та дивергенції правових систем сучасності: досвід постановки проблеми // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012, № 3; Гришук О. В., Добош З. А. Конвергенція справедливості і права: філософсько-правовий аспект. Хмельницький, 2013; Плавич В. П. Проблемы воздействия процессов конвергенции на современное право и государство // Вісник ОНУ ім. Мечникова. Правознавство, 2014, т. 19, вип. 1 (22).

О. Д. Тихомиров.

ПРАВОВА́ КУЛЬТУ́РА – якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правосвідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини.

Оскільки П. к. є одним із визначальних чинників становлення і розвитку правових систем, які на підставі схожості у змісті права і зовнішніх формах його виразу, юридичної практики, правової ідеології прийнято об'єднувати у відповідні сім'ї (типи), можна виділити романо-германську, англо-американську, традиційно-релігійну (мусульманську, індуську, іудейську та ін.) типи П. к. Як особливі типи в рамках даної класифікації можна виокремити також міжнародну П. к. і П. к. ЄС.

Виділення міжнародної П. к. як самостійного типу пов'язане з тим, що на даному рівні розробляються універсальні правові цінності (загальновизнані правові стандарти, зразки, еталони, принципи, норми, процедури та ін.), які мають глобальний характер і тією чи ін. мірою впливають на розвиток усіх правових систем світу.

Виділення П. к. ЄС обумовлене успіхом інтеграційного процесу, який привів до формування ЄС як наднаціональної організації влади, право котрої утворює самостійний відносно як правових систем його держав-членів, так і міжнародного права, правовий порядок. Поступово формується система цінностей, які, з одного боку, вбирають у себе все позитивне з національних

П. к., а з другого – формують спільний для усіх держав-членів культурно-правовий простір. Однак формування загальноєвропейської П. к. не призводить до розчинення національних П. к. На сьогодні зберігаються ідентичність національного права, стиль правового мислення, традиції, мотиви і підходи до правового регулювання, а отже, і самобутність П. к. кожної країни.

Суб'єктами (носіями) П. к. виступають індивід, соціальні групи (політичні, професійні, етнічні, релігійні та ін.), верстви населення (пенсіонери, молодь та ін.), суспільство в цілому, які знаходяться у взаємозв'язку. Особлива роль належить П. к. особистості, яка виступає необхідною передумовою формування П. к. суспільства. У процесі пізнання та оцінки норм права особа враховує закріплені у них законодавцем соціальний зміст і об'єктивні потреби суспільного розвитку, а також співвідносить їх із можливістю задоволення свого власного інтересу. Відбиваючись у свідомості людини, цей процес сприяє формуванню її П. к.

Рівень П. к. особи визначається співвідношенням таких елементів:

– знання права і розуміння його принципів, здатність особи тлумачити зміст норм права, визначати мету видання певного нормативно-правового акта, сферу його дії;

– настанова індивіда на повсякденну правомірну поведінку і звичка вчиняти свої дії відповідно до приписів правових норм;

– повага до права, заснована на особистій переконаності в його справедливості та ефективності як засобу регулювання суспільних відносин, і готов-

ність його виконувати навіть у разі не схвалення людиною окремих правових приписів;

– вміння використовувати у практичній діяльності правові знання, реалізувати свої суб'єктивні права, виконувати юридичні обов'язки, використовувати вітчизняні та міжнародні механізми захисту порушених прав;

– правова активність особи, яка виявляється у сприянні нормотворчому процесу (законотворчий почин, обговорення проектів нормативно-правових актів, участь у референдумі з приводу прийняття конституції та законів), реалізації правових приписів, протидії правопорушенням (допомога правоохоронним органам у попередженні, припиненні та розкритті злочинів), відправленні правосуддя (участь у судовому процесі як свідок, громадський захисник чи відповідач).

П. к. суспільства відбиває рівень розвитку правосвідомості в суспільстві, системи права і законодавства, юридичної практики і правової науки. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми у правовій сфері. Високий рівень П. к. суспільства є однією з важливих ознак правової держави, яка заснована передусім на принципах верховенства права і правового закону, поваги до основних прав і свобод людини і громадянина. П. к. суспільства складається з низки елементів:

– досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини і громадянина;

– ступінь впровадження у практику суспільного і державного життя принципів верховенства права і правового закону;

– рівень правосвідомості громадян та посадових осіб, тобто ступінь засвоєння ними цінності права, основних прав і свобод, правових процедур розв'язання конфліктів;

– знання права, поваги до нього, переконаності в необхідності дотримуватися приписів правових норм. Суспільна правосвідомість визначається масовістю правомірної поведінки, рівнем правового виховання, масштабами та якістю юридичної освіти;

– досконале як за формою, так і за змістом, законодавство;

– стан законності та правопорядку в суспільстві;

– ефективність роботи правозастосовних, зокрема правоохоронних, органів;

– стан розвитку юридичної науки, залучення вчених-юристів до формування і втілення правової політики держави.

Поряд із П. к. суспільства в цілому завжди існує певна кількість різноманітних субкультур (регіонів, етносів, релігійних груп, верств населення). Правову субкультуру слід розглядати як частину П. к. суспільства, яка в певних аспектах (цінностях, елементах, позиціях тощо) відрізняється від неї, але в головних своїх рисах узгоджується з П. к. даного суспільства. Така правова субкультура не протистоїть панівній П. к., а, включаючи в себе низку її базових правових цінностей, додає до них нові цінності, притаманні саме їй.

Від правової субкультури слід відрізнити правову контркультуру, яка складається із сукупності цінностей, поглядів, уявлень, теорій, настанов, вчинків (діяльності) певних угруповань

або організацій, що відкрито протиставляються домінуючій у суспільстві П. к., перебувають з останньою у стані антагоністичної суперечності і/або навіть відкритого протистояння. Правова контркультура – це явище доволі широке й неоднорідне, яке залежить від специфіки носіїв такої культури. Носіями контркультури можуть бути і сепаратистські угруповання, діяльність яких спрямована на порушення територіальної цілісності країни, відторгнення від неї певної частини з метою створення незалежної держави.

В окремих ситуаціях деякі види контркультури можуть мирно співіснувати, доповнювати один одного, а їх носії активно співпрацювати між собою (співпраця сепаратистських організацій із терористичними або кримінальними угрупованнями, співпраця фундаменталістських організацій із терористичними формуваннями).

Характерною рисою правової контркультури є те, що вона не може забезпечити права і свободи людини і громадянина, громадський мир і злагоду, законність і правопорядок, становлення і розвиток демократичної, правової державності і громадянського суспільства, а навпаки, сприяє порушенню прав і свобод особи, послабленню або навіть руйнації держави, її політичної, правової та економічної систем.

Лит.: Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Х., 2002; Данильян О. Г. Деякі причини, що впливають на формування правової культури у перехідному суспільстві // Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Х., 2004; Правова культура в умовах становлення громадянського

суспільства / за ред.: Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. Х., 2007; Яковюк І. В. Правова культура в умовах глобалізації та європейської інтеграції // Державне будівництво та місцеве самоврядування. Х., 2007, вип. 13; Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Х., 2009; Яковюк І. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи // Вісник Академії правових наук України, 2008, № 1 (52).

І. В. Яковюк.

ПРАВОВА ПІЛЬГА – різновид правового стимулу, що встановлюється (санкціонується) державою або ін. суб'єктом правотворчості та передбачає надання певним суб'єктам права додаткових благ, переваг, повне чи часткове звільнення від виконання юридичних обов'язків або полегшення умов їх виконання з метою додаткового спонукання до бажаної соціальної активності безвідносно до заслуг таких суб'єктів чи задля компенсації за їх перебування у «вразливому» становищі шляхом вирівнювання останнього зі становищем ін. учасників відповідних суспільних відносин.

П. п. покликана сприяти забезпеченню узгодження індивідуальних, групових і загальних інтересів у розподілі певних соціальних благ, сприяючи тим самим нормальному розвитку суспільства та захисту його членів.

У спрощеному вигляді П. п. можна розглядати як певний виняток із загального правила, можливість для якого встановлена нормами права, що мають юридичну силу, не нижчу, ніж загальне правило. Вказаний виняток повинен

стосуватися неперсоніфікованих суб'єктів, а відповідна персоніфікація здійснюється у процесі застосування означеного винятку до конкретної життєвої ситуації.

П. п. надає суб'єктам права додаткові юридичні можливості, які сприяють якнайкращому задоволенню їх потреб і реалізації інтересів за умови, що ці можливості стимулюють належну, правомірну поведінку цих суб'єктів (наприклад, таку як перебування на військовій службі, заняття певним видом підприємницької діяльності) або компенсують «пільговикам» перебування, так би мовити, у «вразливому» становищі шляхом забезпечення усунення юридичної чи фактичної нерівності в їх можливостях і можливостях ін. суб'єктів у конкретних суспільних відносинах (зокрема, матерів, які самостійно виховують дітей; ветеранів війни; постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи).

Визначальною для виокремлення правових стимулів, зокрема і П. п., є мета, якою керуються при їх встановленні. Так, якщо передбачається звільнення суб'єкта від виконання певного юридичного обов'язку, то, не з'ясувавши цілі такого звільнення, неможливо встановити, чи ми маємо справу з П. п., чи з ін. правовим стимулом. Коли засіб, який використовується задля поліпшення «вразливого» становища суб'єкта, не є компенсацією йому за перебування у цьому становищі, не «вирівнює» останнє зі становищем ін. учасників відповідних суспільних відносин чи не спонукає до певної бажаної для держави та суспільства поведінки вказаного суб'єкта безвідносно до його заслуг, то такий засіб не може розглядатися як